

John Riddell

Clara Zetkins kamp för enhetsfronten

Ur *International Socialist Journal*, 2009

Genossinnen und Genossen! Så inledde Clara Zetkin sina tal. Det är tyska för ”kvinnliga kamrater och manliga kamrater”. Få socialister använde sig av den öppningsfrasen vid denna tid, och det var heller inte många kvinnor på deras möten. Men det höll på att förändras och Zetkin bidrog till de förändringarna.

Clara Zetkin var en revolutionär ledare, som under sitt långa liv deltog i många strider, om många frågor. Denna artikel kommer att ta upp bara en liten bit av hennes verksamhet, en som var central för den tyska kommunismens tragedi på 1920-talet.

Dagens ämne är enhetsfrontspolitiken – en avgörande del av vårt politiska arv från den ryska revolutionens era. Denna politik, som den internationella kommunistiska rörelsen antog i december 1921, gick ut på att revolutionära socialister skulle sträva efter enhet med andra politiska krafter i kamp för krav som gynnade de arbetande.¹ Hur en sådan enhetsfront skulle se ut var föremål för dispyter mellan socialister då, och förblir så än idag.

Låt oss granska denna politik med Zetkins ögon.

Clara Zetkin var den främsta kvinnliga kommunistledaren på 1920-talet och i dag är hon mest känd som en apostel för kvinnlig frigörelse. Hon bidrog emellertid också till att forma den kommunistiska rörelsen politik om aktionsenhet. Hon förespråkade en bred icke partipolitisk hållning med sikte på enhet med icke revolutionära strömningar; kämpa för arbetarklassens intressen i allmänhet och försöka vinna över samhällsliga skikt utanför industriarbetarklassen. Hon framhöll vikten av att kommunisterna nådde ut till mindre radikala skikt av arbetande och producenter. Hon motsatte sig en inskränkt satsning på det revolutionära avantgardet.

¹ Detta dokument + flera andra som rör enhetsfronttaktiken – ingår i samlingen [Komintern om den proletära enhetsfronten 1921-22](#) – Red

Zetkin – en marxistisk pionjär

När Kommunistiska internationalen (Komintern) antog enhetsfrontspolitiken 1921 var Zetkin 64 år och över ett dussin år äldre än de andra främsta ledarna.² Hon hade anslutit sig till det tyska socialdemokratiska partiet under den tidiga, heroiska epoken. Hon hade stått på vänskaplig fot med Engels och skulle senare vara nära förbunden med Rosa Luxemburg, försvarade med henne partiets revolutionära arv och kritiserade högerströmningen, som var ute efter att sluta fred med den kapitalistiska staten i Tyskland.

Vid denna tid var kvinnor nästan helt ställda utanför det politiska livet. Zetkin och Luxemburg var de första kvinnorna, som kämpade sig fram till den högsta ledningen inom socialistpartierna. Än idag har bara ett fåtal kvinnor kunnat följa dem på den vägen.

Zetkin ledde den Socialistiska internationals kvinnoarbete och i denna egenskap sammankallade hon den första internationella socialistiska konferensen mot första världskriget.³ Det kriget slutade med revolutionerna i Ryssland och Tyskland 1917 och 1918. 1919 anslöt sig Zetkin till det nybildade tyska kommunistpartiet, KPD. Samma år föll de flesta av partiets främsta ledare, bl a Rosa Luxemburg, offer för en våg av terror från regeringshåll.

Zetkin var en central figur i den nya partiledningen och, och från 1921 även i Kommunistiska internationalen – den internationella organisation som bildats i Moskva två år tidigare.

Enhetsfrontspolitikens bakgrund

Efter revolutionen i Tyskland 1918 hade de socialdemokratiska ledarna lett och organiserat återställandet av kapitalisternas makt i landet och gjort sig ökända för sin roll i terrorn mot revolutionära arbetare. Trots det hade de behållit stödet av de flesta arbetarna, medan kommunisterna ledde en minoritet.

När yttersta högern i mars 1920 iscensatte ett militärt kuppöversök spelade socialdemokraterna en avgörande roll i den omfattande generalstrejk som besegrade kuppen. Hur skulle den rörelse som lett till denna seger hållas vid liv?

Ett betydelsefullt försök att bryta dödläget kom senare samma år från revolutionära metallarbetare i Clara Zetkins hemstad, Stuttgart. Det var där som engagerade arbetare sex år tidigare hade övertygat Karl Liebknecht om att bilda en öppen socialistisk opposition i Tyskland mot det imperialistiska världskriget.⁴

I december antog ett stormöte med metallarbetare i Stuttgart, på initiativ av medlemmar i kommunistpartiet, en resolution med krav på att ledningen för deras fackförening, och alla andra fackföreningar, skulle inleda en gemensam kamp för tydliga förbättringar i arbetarnas levnadsförhållanden. En sådan kampanj, sades det i resolutionen, skulle resa följande fem krav, ”som alla arbetare stod bakom”:

- Lägre priser på livsmedel och andra livsförnödenheter.
- Öppnande av kapitalisternas räkenskapsböcker och högre arbetslöshetsersättning.
- Lägre skatter för arbetare och högre skatter för de rika.
- Arbetarkontroll över råvaru- och livsmedelsproduktion och distribution.
- Avväpning av reaktionära grupper och beväpning av arbetarna.⁵

² Lenin, som av ryska kommunister ofta kallades ”den gamle”, var född 13 år senare än Zetkin.

³ Se John Riddell, red., *Lenin's Struggle for a Revolutionary International*, New York: Monad Press, 1984, sid. 276-79.

⁴ *Ibid.*, sid. 172.

⁵ Pierre Broué, *The German Revolution 1917-1923*, London: Merlin Press, 2006, sid. 468-69; Arnold Reisberg, *An den Duellen der Einheitsfrontpolitik*, Berlin: Dietz Verlag, 1971, sid. 50-51.

Slående var att kraven i Stuttgart inte bara handlade om bröd och löner utan också om de första stegen mot arbetarmakt. Detta var ett tidigt exempel på det kommunistiska begreppet övergångs-krav, som har sin grund i de omedelbara behoven men pekar fram mot arbetarmakt.

Socialdemokraterna, som då var organiserade i två partier, struntade först i maningarna för att sedan avvisa dem. Dels hävdade man att kraven var för aggressiva, dels att de inte gick tillräckligt långt. Men kommunisterna fortsatte att försöka mobilisera stöd för Stuttgart-appellen och ett stort antal fackföreningar gav sitt stöd.⁶

Det öppna brevet

En månad senare, i januari 1921, kom det tyska kommunistpartiets centrala ledning med en mer omfattande maning till alla arbetarorganisationerna, även socialdemokraterna, om enad aktion. Zetkin var ett ledande namn där, men huvudförfattare till appellen var en av partiets båda ordförande, Paul Levi.

I denna maning, som blev känd som det ”Öppna brevet”, ingick de fem punkterna från Stuttgart i mer detaljerad form, plus krav på frigivning av politiska fångar och återupptagande av Tysklands handels- och diplomatiska förbindelser med den ryska sovjetrepubliken.

Också det öppna brevet avvisades av socialdemokraterna och fackföreningarna på nationell nivå. Fackliga byråkrater började utesluta anhängare till appellen. Men den här gången blev kampanjen för att samla stöd på basplanet både bredare och mer framgångsrik – till den grad att den fackliga landsorganisationen kände sig tvingad att komma med motförslag. Även om de efterföljande meningsutbytena inte ledde till någon överenskommelse visade det att det gick att föra fruktbara förhandlingar mellan socialdemokrater och kommunister.⁷

Krigsskadeståndskrisen

I januari 1921 ökade Storbritannien, Frankrike och andra segrarmakter i världskriget sina krav på krigsskadestånd. De krävde att Tyskland skulle betala en summa motsvarande mer än ett dussin gånger än hela den så gott som bankrutta tyska statens årsinkomst. Om kraven på betalning inte uppfylldes hotade man med militär ockupation. Alla åsiktsriktningar i tysk opinion ansåg krigsskadestånden vara omöjliga att betala och en våg av upprördhet svepte över landet.⁸

Kommunisterna svarade med att utveckla den sista punkten i det Öppna brevet och krävde att Tyskland skulle sluta en allians med Sovjetryssland. Clara Zetkin hade redan tagit upp det kravet i sitt första tal inför den tyska riksdagen, den 2 juli 1920.⁹ När krigsskadeståndskrisen skärptes tog hon åter upp kravet i riksdagen den 24 januari 1921, som ”enda sättet att få till stånd en revidering av Versaillesfördraget och slutligen slita det i stycken”.

Genom att förespråka enat agerande bakom detta krav försökte Zetkin rikta de tyska massornas ilska över Versaillesfördraget åt socialistiskt håll. Upprättandet av arbetarmakt, sade hon, kommer att bli ”den stund då den tyska nationen föds, då ett enat tyskt folk föds, ett som inte längre är uppdelat i herrar och tjänare”.¹⁰

⁶ Reisberg, sid. 51-53.

⁷ *Ibid.*, sid. 53-62, 65-67.

⁸ Sigrid Koch-Baumgarten, *Aufstand der Avantgarde: Die Märzaktion der KPD 1921*, Frankfurt: Campus Verlag, 1986, sid. 99-101.

⁹ Att kvinnorna fick rösträtt hade varit en av landvinningarna av den tyska revolutionen 1918, först då kunde Zetkin kandidera i val.

¹⁰ Reisberg, a.a., sid. 71. Zetkins uttalande erinrar om ett stycke i Kommunistiska manifestet: ”Arbetarna har inget fosterland. Man kan inte beröva dem något som de inte har. Medan proletariatet till att börja med måste erövra den politiska makten, upphöja sig till nationell klass, konstituera sig självt som nation, så är det för egen del ännu nationellt, om också inte i samma mening som bourgeoisin.”

En storm av kontroverser

Stuttgart-appellen och det Öppna brevet innebar ett tvärt omkast för kommunistpartiet. I stället för att bara ägna sig åt att fördöma socialdemokraternas pro-kapitalistiska hållning lade kommunisterna nu fram ett förslag om att i handling pröva socialdemokraternas förmåga att kämpa för krav som gick att förena med vad deras program formellt sade.

Kursändringen oroade många tyska kommunister, som ansåg att deras parti höll på att tona ner målet att störta regeringen och satsa på moderata krav som var mer acceptabla för socialdemokraterna. De fruktade att Zetkins tal om arbetarnas Tyskland som en ny nation skulle bereda marken för reaktionär nationalism.

De förslag Levi, Zetkin och deras bundsförvanter lagt fram möttes också av invändningar utomlands. En strömning ledd av ungerska kommunister som Béla Kun manade kommunisterna att skärpa sina paroller och inleda minoritetsaktioner, som kunde dra med sig tveksamma arbetare i handling – den så kallade "offensivteorin". Även om detta kritiserades av Lenin fick synsättet visst stöd i Kommunistiska internationals Moskva-baserade exekutivkommitté, bl a av Nikolaj Bucharin och Grigorij Zinovjev.¹¹

Exekutivkommittén kritiserade det Öppna brevet. Men Lenin stödde det och frågan överlämnades till nästa världskongress.¹²

En splittrad arbetarklass

Kontroversen om enhetsfrontspolitiken hade sina rötter i det dilemma den tyska arbetarklassen stod inför. Den hade besegrats, under stora förluster, i det inbördeskrig som de socialdemokraterna inlett mot den 1919. Under de nästföljande åren bredde svält och utarmning ut sig: konsumtionen av mjöl låg nu bara på lite mer än hälften av de nivåer som rått före kriget, köttkonsumtionen hade reducerats med två tredjedelar. Kapitalisternas attacker haglade och arbetarrörelsen retirerade.

I slutet av 1920 hade kommunisterna vuxit till ett massparti med drygt 400 000 medlemmar, men de hade ändå bara stöd av mindre än 20 procent av de arbetare som röstade socialistiskt.¹³

Detta ledde till en splittring av de tyska arbetarna. Ett kommunistiskt avantgarde var otåligt och väntade rastlöst på att få agera, medan majoriteten av arbetarna var pessimistiska och passiva. Med Zetkins ord var arbetarna "närmast desperata" och samtidigt "ovilliga att ta strid".¹⁴

Zetkin och hennes kolleger manade till satsningar på att ena arbetarna i försvarskamp, där de kunde skaffa sig det självförtroende som behövdes för en förnyad och samlad offensiv för arbetarmakt. Hennes vänsterinriktade motståndare i partiet förespråkade däremot minoritetsaktioner för att utlösa en kris. Som en av dem senare kommenterade: "Ett unket träsk fanns överallt. En våg av passivitet bredde ut sig. Vi måste bryta den till varje pris."¹⁵

Det krävdes ledarskap för att tygla otåligheten och bedriva konsekvent arbete för aktionsenhet – men sådant saknades, i såväl Berlin som Moskva.

"Marsaktionen"

Spänningarna inom KPD exploderade kring en fråga, som inte var direkt relaterad till enhetsfrontspolitiken. På det italienska socialistpartiets kongress i januari 1921, det partiet hade dittills varit anslutet till Komintern, tågade en grupp Kominternanhängare ut för att bilda ett kommunistparti – starkt uppbackade av exekutivkommitténs representanter, ungraren Mátyás Rákosi och bulgaren

¹¹ Koch-Baumgarten, sid. 81. Lenin, "Communism" i *Collected Works*, vol. 31, Moskva: Progress Publishers, 1960-71, sid. 165-67.

¹² Broué, sid. 473.

¹³ Reisberg, sid. 97; Koch-Baumgarten, sid. 87.

¹⁴ Zetkin, "Die Lehren des deutschen Eisenbahnerstreiks" i *Kommunistische Internationale* 20, 1922, sid. 1.

¹⁵ Citerat av Trotskij i *Protokoll des III Weltkongresses der Kommunistische Internationale*, Hamburg: Verlag der Kommunistischen Internationale, 1921, sid. 274.

Kristo Kabaktjiev. En större och mindre radikal grupp, som fortsatte att stödja Komintern men motsatte sig omedelbar brytning med partiets högerflygel och reformistiska minoritet, blev kvar i socialistpartiet.

Under den åtföljande diskussionen inom KPD:s ledning hävdade Levi och Zetkin att även om splittringen var oundviklig hade den framtvingsats av representanterna för Kominterns exekutivkommitté på ett onödigt aggressivt sätt vilket lett till en splittring av de Kominternvänliga krafterna. Karl Radek, som då företrädde exekutivkommittén i Tyskland, försvarade agerandet i Italien och fick stöd av den radikala flygeln inom KPD:s ledning. Kontroversen blev skarp och ledde till spänningar inom KPD angående enhetsfrontspolitiken, offensivteorin och exekutivkommitténs roll.

Partiets centrala ledning antog en motion av Zetkin, som slätade över motsättningarna, men de skulle snart blossa upp igen.

Vid centralkommitténs möte den 22 februari återupptog Rákosi, som representerade exekutivkommittén, debatten och gick så långt som att förklara att en splittring av det slag som inträffat i Italien kunde behövas i Tyskland också. Med 28 röster mot 23 stödde centralkommittén Rákosi och förkastade Levis inställning. I protest avgick Levi, Zetkin och ytterligare tre från den centrala ledningen, som ansvarade för partiets dagliga ledning. De ersattes av nya, mer radikala ledare, som varit kritiska till partiets enhetsfrontsinitiativ. På partikongressen i Ryssland hyllade Zinovjev förändringen.¹⁶

I kommunismens historia hade det funnits tidigare exempel på Zetkins demonstrativa avgång. Zinovjev själv hade lämnat bolsjevikernas centralkommitté på detta sätt bara några dagar före Oktoberrevolutionen 1917. Men att Zetkin och hennes vänner lämnade ledningen i Tyskland fick katastrofala följder. Den nya ledningen betecknade det som en illojal handling – desertering. Dessutom ställde man Zetkin utanför de dagliga diskussionerna under de avgörande händelser som skulle följa.

I mars satte KPD, med starkt stöd av exekutivkommitténs utsända, ”offensivteorin” i handling genom att försöka få till stånd en väpnad generalstrejk enbart baserad på partiets egna styrkor. Den s k ”Marsaktionen” blev ett dyrbart misslyckande, men partiledningen höll fast vid sin kurs. Paul Levi kritiserade öppet partiets agerande som en ”kupp”, något som ledde till att han blev utesluten.¹⁷

Korrigerig på världskongressen

Detta gjorde Zetkin till den enda framträdande förespråken för enhetsfrontspolitiken inom KPD och Internationalen. Vid mötet med KPD:s centralkommitté den 7-8 april kritiserade hon partiledningen för att ha struntat i Öppna brevet och alliansen med Sovjetryssland och för att ha satt partiet på en konfrontationslinje där massorna uteslöts. ”Partikampanjer kan bana väg för massaktion, kan sätta upp mål och vägledning för dem, men de kan inte ersätta dem”, hette det i hennes förslag till resolution.¹⁸

Men Zetkin skulle stå i det närmaste ensam, inringad av ”en kyligt avvisande mur, av misstro och fientlighet” och stämplad som ”opportunist” och ”renegat”, skriver hennes levnadstecknare Louise Domemann. Zetkin själv ”kände sig oerhört ensam, som aldrig tidigare i sitt liv”.¹⁹

På Kominterns kongress i Moskva fick Zetkin stöd. Lenin och Trotskij inledde en kampanj för att slå tillbaka ultravänsterns ”offensivteori” och fick Internationalens stöd för en inriktning som liknade den Zetkin hade förespråkat.

¹⁶ Den komplicerade historien kring splittringen i Italien och dess följder för tysk kommunism skildras i Broué, sid. 474-90.

¹⁷ Mera om ”Marsaktionen” och dess konsekvenser, se lästipsen efter artikeln nedan – *Red*

¹⁸ Reisberg, sid. 125.

¹⁹ Luise Domemann, *Clara Zetkin: Leben und Wirken*, Berlin: Dietz Verlag, 1973, sid. 423.

Under tiden rasade dispyten bland de tyska kommunisterna på kongressen, där Zetkin ledde kritikerna av Marsaktionen. Enligt henne hade partiledningen inte visat någon känsla för verkligheten. ”De behandlade ... tendenser som redan fastställda fakta”, sade hon. ”Genom att inrikta sig på vad som skulle kunna vara möjligt bortsåg de från vad som verkligen existerade. De trodde att en resolution som utarbetats i ett provrör ... skulle kunna få bukt med läget och omedelbart få partimedlemmarna att ändra inriktning”, medan de i själva verket var helt oförberedda på detta.²⁰

Genom en kompromiss antog kongressen det centrala i den politiska inriktning Zetkin talat för. Detta banade väg för att Internationalen i december 1921 skulle anta enhetsfrontspolitiken. Det gav Zetkin möjlighet att svara för två år av fruktbart arbete som den mest kända icke ryska ledaren inom Komintern.

Enhetsfronten i praktisk handling

Som ledare för Kominterns kvinnoarbete satsade Zetkin på att impregnera det med enhetsfrontens synsätt. Detta arbete hade aldrig någon hög prioritet bland partiledarna och kvinnorna utgjorde som mest 10 procent av partimedlemmarna. Men den Kommunistiska kvinnointernationalen hade ändå sina egna tidningar och konferenser både internationellt och nationellt och nådde långt utöver partiets medlemmar. Zetkin ”vill inte bara vinna över kvinnliga [industri]arbetare, utan också kvinnor som var tjänstemän, bönder, offentligt anställda och intellektuella”, skriver levnads-tecknaren Gilbert Badia. ”Hon ville vända sig till socialdemokratiska kvinnor och undvika invektiv för att kunna nå de berörda.”²¹

I mitten av 1920-talet blev Kommunistiska kvinnointernationalen ett av de första offren för byråkratiseringen av Komintern under Stalin. 1925 lades Zetkins internationella tidskrift för kvinnor ner som ”alltför kostsam”. Året därpå upplöstes kvinnosekretariatet, trots hårda protester från Zetkin och hennes kolleger, och bildandet av kvinnoorganisationer förbjöds under varningar om ”feminism” och ”socialdemokratiska metoder”.²²

Zetkin var också en av de främsta ledarna för två organisationer som bildats för att samordna solidariteten över gränserna: *Internationella arbetarhjälpen*, som svarade för humanitära insatser, och *Internationella Röda Hjälpen*, som försvarade offer för politisk förföljelse. Arbetarhjälpen, som bildats mot hungersnöden i Ryssland 1921, hade snart 200 000 personer under sitt beskydd och svarade sedan för fonder för industriell utveckling som motsvarade hälften av vad Sovjetunionens regering klarade av att mobilisera på egen hand. Detta baserade sig på donationer av arbetare och bidrag från förmögna vänner till Sovjetryssland, till och med en del banker övertalades att svara för lån.²³

Dessa insatser organiserades på icke partibunden basis, bland sponsorerna fanns namn som Anatole France och Albert Einstein.²⁴ Men senare, under Stalinepoken, fick inte den sortens arbete fortleva. Trots våldsamma protester från Zetkin skedde på slutet av 1920-talet en utrensning inom dessa organisationer, då alla kritiker av Stalin försvann, bl a hennes närmaste medarbetare.²⁵

Zetkin var företrädare för tanken på en arbetarregering, dvs en regering baserad på en massrörelse av arbetande människor och till försvar för deras intressen. Detta var en tillämpning av enhets-

²⁰ *Protokoll des III Weltkongresses*, sid. 601.

²¹ Gilbert Badia, *Clara Zetkin, féministe sans frontières*, Paris: Les Éditions Ouvrières, 1993, sid. 256.

²² Badia, sid. 257; Bernhard Beyerlein, ”Zwischen Internationale und Gulag. Präliminarien zur Geschichte der internationalen kommunistischen Frauenbewegung (1919-1945) Teil 1” i *The International Newsletter of Communist Studies Online*, vol. 12, 2006, sid. 38-42.

²³ *Protokoll des Vierten Kongresses der Kommunistischen Internationale*, Hamburg: Verlag der Kommunistischen Internationale, 1923, sid. 550, 555.

²⁴ Badia, sid. 265.

²⁵ *Ibid.*, sid. 267.

fronten med ursprung i Tyskland och blev en del av kommunisternas verktygslåda på Lenins tid. Jag kommer att ta upp detta ämne senare.²⁶

Enhet med bönderna

Bolsjevikernas jordbrukspolitik, som syftade till att skapa en allians med utsugna småbönder, hade lett till invändningar frångångna marxister i olika delar av Europa, bl a av Rosa Luxemburg. I ett tal på femårsdagen av Oktoberrevolutionen i november 1922 framhöll Zetkin emellertid bolsjevikernas resultat i att nå ut till bönderna. I följande citat gav hon uttryck för ett tänkesätt, som jag inte kunnat hitta någon annanstans i internationell kommunistisk litteratur vid denna tid.

”Bland fattigbönderna i Ryssland”, sade Zetkin, ”finns gamla och djupt rotade traditioner av inhemsk bykommunism, som inte helt dött bort. De har vidmakthållits och stärkts av primitiva religiösa känslor där all egendom ytterst härrör från Gud, som Guds egendom ... Och den sortens kommunistiska insikter uppmuntras och befrämjas systematiskt av den proletära statens insatser.”²⁷

Dessa synsätt faller tillbaka på idéer hos Marx, som var okända på Zetkins tid, och pekar framåt mot José Carlos Mariáteguis idéer i Peru och dagens marxister om hur en ursprunglig kommunism överlevt bland ursprungsfolken.

Ena skapande producenter

Den dominerande händelsen i europeisk politik på 1920-talet var fascismens uppkomst. Den hade segrat i Italien 1922 och stärktes i Tyskland. Zetkin gav ett viktigt bidrag till marxismens förståelse av denna helt nya företeelse.

Zetkin ansåg att arbetarnas enhetsfront i detta läge av utbredd samhällskris måste utsträckas långt utöver industriproletariatet. Hennes speciella synsätt framgår av ett ord hon använde, och som bara hon använde, om de krafter som måste enas: *die Schaffenden*, ett tyskt ord som både betyder ”producenter” och ”skapande”. De skapande, säger Zetkin, är ”alla de vars arbete, oavsett om det sker med handen eller hjärnan, ökar mänsklighetens materiella och kulturella arv utan att utnyttja andras arbete”.²⁸ Där ingår många som inte är utsugna lönearbetare – fiskare, konstnärer, eller läkare – men som ändå är offer för kapitalismen och som proletariatet måste försöka vinna över.

I en kommentar till en strejk bland tjänstemän vid de tyska järnvägarna såg hon den som ett symptom på den tyska statens sönderfall. Kommunisterna måste ”stärka banden till alla offentligt anställda – inte bara järnvägsarbetare och postanställda, utan lärare, jurister, osv”.²⁹

På en anti-fascistisk enhetsfrontskonferens 1923 sade Zetkin att ”breda grupper av småborgare och intellektuella har förlorat de levnadsvillkor de hade före kriget. De är inte proletariserade utan utarmade”. Deras tilltro till kapitalistisk demokrati har svikits, den leder inte längre till några reformer. Men proletariatet erbjuder dem en väg framåt, eftersom ”bara revolutionär klasskamp kan leda till reformer”.³⁰

Kampen mot fascismen

Zetkins begrepp skapande producenter ger djup åt hennes analys av fascismen. I motsats till andra former av högerdiktaturer upprätthålls fascismen inte av ”en liten kast utan breda samhällsskikt,

²⁶ Se Zetkin: ”Die Arbeiterregierung”, *Die Kommunistische Fraueninternationale* 9-10, 1922; Engelsk övers: <https://www.workersliberty.org/files/zetkin-wg-text-eng.pdf>

²⁷ *Protokoll des Vierten Kongresses*, sid. 250.

²⁸ Ur ett tal inför den tyska riksdagen, 7 mars 1923, publicerat samma år av KPD och citerat i Tânia Puschnerat, *Clara Zetkin: Bürgerlichkeit und Marxismus*, Essen: Klartext Verlag, 2003, sid. 346.

²⁹ Zetkin, ”Die Lehren des deutschen Eisenbahnerstreiks” i *Internationale Presse-Korrespondenz* 52, 1923, sid. 418.

³⁰ Zetkin; ”Kampf gegen den internationalen Faschismus” i *Internationale Presse-Korrespondenz*, 28, 1923, sid. 418.

breda massor, som till och med sträcker sig in i proletariatet”, sade hon vid en konferens inom Komintern 1923. ”Den går inte att besegra bara med militära medel.”³¹

Hon såg fascismen som ”ett uttryck för den kapitalistiska ekonomins förfall och sönderfall och som ett symptom på den borgerliga statens upplösning”. Under dessa samhällsförhållanden, fortsatte Zetkin, drivs inte bara proletariatet ut i förfärlig fattigdom, utan även småborgerliga skikt, bönder och intellektuella proletariseras.³²

Dessa grupper har inte bara förlorat ”sin tilltro till de reformistiska [socialdemokratiska]ledarna utan också till själva”.

Fascismen erbjuder ”en tillflyktsplats för alla de politiskt hemlösa, socialt rotlösa, utblottade och desillusionerade”. Samtidigt ställs de livsviktiga intressena hos alla dessa samhällsskikt ”i allt större motsättning till den kapitalistiska samhällsordningen”, vilket också är fallet med deras ”längtan efter att uppnå en högre kultur”. Sådana förtvivlade skikt behöver hopp, en ny världsåskådning, något som proletariatet kan ge dem.³³

De tankegångarna anammades av den Internationella provisoriska kommittén mot fascismen, som bildades 1923 och leddes gemensamt av Zetkin och den franske författaren Henri Barbusse.³⁴

Zetkin i Stalins Komintern

Denna lovande början omintetgjordes året därpå då Komintern och dess KPD slog över till en mer extrem variant av ultravänsterismen från ”Offensivteorins” tidevarv. Socialdemokratin betecknades nu som ”en del av den tyska fascismen”, eller, med Stalins ord, som dess ”tvilling”. Begreppet ”enhetsfront” användes fortfarande, men nu handlade det om ”enhetsfront underifrån”, dvs inga appeller till ledarna för andra politiska strömningar, utan i stället försök att vinna över arbetare på basplanet till kommunistledda rörelser.

Denna förändring styrdes av taktiska behov hos den byråkratiska fraktion som härskade i Moskva i första stadiet av en process, som snabbt skulle leda till Kommunistiska internationalens urartning.

Med undantag för en partiell vilopaus 1926-27 blev Zetkin nu oppositionell, även om hon sparade sina djupast kända åsikter till privatbrev, slutna möten och konfidentiella memoranda.

Den då dominerande vänsterfraktionen inom KPD var lierad med Kominterns ordförande Grigorij Zinovjev och 1926 skulle de följa med honom till den Förenade oppositionen, under ledning av Zinovjev och Trotskij. Zetkin lät sin fiendskap med ultravänstern i Tyskland färga bedömningen av denna nya opposition. Hon slöt upp bakom Nikolaj Bucharin, då lierad med Stalin, i en allians som befrämjade byråkratiseringen av Internationalen. Tragiskt nog skulle hon 1927 öppet ställa sig bakom åtgärder för att utesluta anhängarna till Vänsteroppositionen.

Bara två år senare skulle Zetkin stödja den strömning som Bucharin ledde, den s k ”Högeroppositionen”, i dess revolt mot den ultravänsteristiska förändringen av Stalins politik. Bucharins tendens besegrades och anhängarna av den blev uteslutna eller tvingade att ta tillbaka sina åsikter. Endast Zetkin stod på sig, hon gjorde aldrig någon avbön och uttalade sin uppfattning när det var möjligt, i brev, memoranda och privata diskussioner. Hon dolde aldrig sitt förakt för Stalin och skrev en gång om honom, med tidens manschauvinistiska språkbruk, att han var ”en schizofren kvinna i karlbyxor”.³⁵

³¹ *Protokoll der Konferenz der erweiterten Executive der Kommunistischen Internationale Moskau*, 12-23 juni 1923, Hamburg: Verlag Carl Holm, 1923, sid. 205. [Svensk översättning: [Kampen mot fascismen](#)]

³² *Ibid.*, sid. 205-209.

³³ *Ibid.*, sid. 222.

³⁴ Puschnerat a.a., sid. 283.

³⁵ *Ibid.*, sid. 374.

Under dessa plågsamma år försämrades hennes hälsa, som aldrig varit riktigt bra. Problem med blodcirkulationen gjorde det allt svårare för henne att gå. Hon led av efterverkningar av malaria och de sista åren var hon i det närmaste blind.

Hon höll fast vid förhoppningen att Komintern skulle gå att förbättra – precis som Bucharin, Trotskij och nästan hela den dåvarande kommunistiska oppositionen. Hon lämnade aldrig den officiella kommunistiska rörelsen. Men hon kunde inte förhindra att Stalin utnyttjade hennes oerhörda anseende för egna syften.

Vid ett tillfälle lyckades hon i tryck framföra att hon inte var överens med Kominterns linje. Två av hennes mer detaljerade kritiska värderingar av stalinistisk politik nådde på något sätt oberoende socialistiska publikationer, där de trycktes.

Zetkin var framför allt oroad över den tyska fascismens framväxt. Inför detta hot drog sig Komintern undan i sekterism, stämplade socialdemokraterna som fascister, avvisade alla tankar på en bred allians mot Hitlerismen och gjorde inga försök till samordnat motstånd. Zetkin var för ett svar i form av en enhetsfront, en hållning som liknade den som förespråkades av Trotskij och Vänsteroppositionen.

När det tyska parlamentet återsamlades 1932 föll uppdraget på Zetkin, som dess äldsta ledamot, att officiellt öppna sammanträdet. När hon fick veta detta utropade hon: ”Det kommer jag att göra, död eller levande.” Nazisterna försäkrade att de tänkte döda henne om hon visade sig. Hon var nu inte långt från döden och bars i en stol till talmanspulpeten där hon ställdes inför en arrogant skara nazistiska deputerade. Hennes röst var svag till en början för att sedan växa i styrka och engagemang³⁶, och uttryckte både hennes trots och hennes insikter om hur det fascistiska hotet skulle kunna besegras:

”Den viktigaste uppgiften just nu är att bilda en enhetsfront av alla arbetare för att slå tillbaka fascismen ... Inför denna orubbliga historiska nödvändighet måste alla hindrande och splittrande politiska, fackliga, religiösa och ideologiska åsikter ta ett steg tillbaka.”³⁷

Ändå vek sig den tyska arbetarrörelsen utan något motstånd. I början av 1933 tog nazisterna makten och krossade kommunistpartiet och arbetarrörelsen.

Clara Zetkin avled i juli samma år. Det var en tid av nederlag och demoralisering. Om hon levat några år till hade hon fått bevittna hur Kommunistiska internationalen genomförde en tvär sväng åt höger, där man ställde sig bakom allianser med borgerliga krafter till försvar av kapitalismen, medan Stalin organiserade mord på nästan alla hennes vänner och kolleger, som då befann sig i Sovjetunionen.

Vad har Clara Zetkin att säga oss idag? Låt mig nämna tre saker:

1. De politiska förutsättningarna och klassförhållandena har förändrats oerhört sedan Zetkins dagar. Men hennes betong av vikten av enhet i handling på vägen mot arbetarmakt håller fortfarande.
2. Som kommunistisk ledare utmärkte sig Zetkin genom sin omsorg om och känsla för stämningarna bland de mer efterblivna och privilegierade bland de arbetande. En revolutionär partiledning får inte bara bestå av sådana ledare. Å andra sidan måste ett sådant ledarskap inbegripa även det synsättet. Zetkins exempel visar på behovet av mångsidighet och bredd i ledningen för ett revolutionärt parti.
3. Clara Zetkin hade ofta fel, ibland på ett tragiskt sätt. Samtidigt lyckades hon på sin tid komma med oerhörda bidrag i kampen för mänsklighetens befrielse. Hon utgör ett exempel på vad vi, tillsammans, kan uppnå under de närmaste årtiondena.

³⁶ Badia, sid. 302-303.

³⁷ Philip S Foner, red., *Clara Zetkin: Selected Writings*, New York: International Publishers, 1984, sid. 174.

Biografiska noteringar:

Zetkin: Ett liv av kamp för socialismen

Clara Zetkin var en av de främsta ledarna för den internationella socialistiska rörelsen från 1890 till sin död 1933.

Zetkin föddes i Sachsen 1859, då fortfarande en av tiotals tyska feodala furstendömen under industrialismens allra första stadier. Hon utbildade sig till lärare och anslöt sig 1878 till den socialistiska rörelsen i Tyskland, som senare skulle bli känd som SPD. Repressionen i det nybildade tyska kejsardömet tvingade henne i landsflykt 1882. Hon återvände 1890 och anslöt sig till partiets publicistiska verksamhet som redaktör för tidskriften för kvinnornas rättigheter, *Die Gleichheit* (Jämlikhet).

Tio år senare anslöt hon sig till sin nära vän Rosa Luxemburg i kritiken av Eduard Bernsteins "revisionistiska" politik, där målet med en socialistisk revolution hade övergivits. Hon ledde också kampen för att få Socialistinternationalen med på en kampanj för kvinnans personliga frihet, politiska rättigheter och lika möjligheter till arbete.

I början av det nya seklet motsatte sig Zetkin SPD-ledningens högerinriktning och medverkade i de första stegen på att bilda en oppositionell revolutionär strömning. Vid krigsutbrottet 1914 förrådde SPD-ledarna de socialistiska principerna genom att ställa partiet bakom stöd för den tyska regeringens krigsansträngningar. Zetkin var bland de första partiledarna att protestera. 1915 samlade hon en socialistisk kvinnokonferens, som var först med att på internationell nivå slå fast principen om enhet mellan arbetande över frontlinjerna.

Zetkin anslöt sig under kriget till Luxemburgs arbete på att bilda Spartacusförbundet, den revolutionära strömning som var med om att bilda Tysklands kommunistiska parti i januari 1919. *Gleichheit* återuppstod under hennes ledning som *Kommunistin* (Kommunistkvinna). Hon var ledamot av det tyska parlamentet från 1920 fram till sin bortgång. Från 1921 stödde hon den del av det tyska partiet, som var mest engagerat bakom enhetsfrontspolitiken. Hon var en framträdande ledare för motståndet mot fascismen internationellt.

Zetkin ledde Kommunistiska kvinnointernationalen från 1921 till dess upplösning 1926. Under denna period, och fram till sin död, var hon främst verksam i Moskva där hon ingick i Kominterns apparat. Hon var ledande i det internationella arbetet på att försvara arbetare mot politiskt förtryck.

1928 tvingade Josef Stalin igenom en ultravänsteristisk politik inom Internationalen, där enhetsfrontstänkandet avvisades. Zetkin var en stark motståndare till denna vändning. Besegrad men utan att göra avbön fortsatte hon sitt arbete inom Komintern tills hon 1933 avled i närheten av Moskva.]

[Denna artikel baseras på ett anförande av John Riddell i juni 2009 i Chicago. Den publicerades första gången i *International Socialist Review*, november-december 2009]

Översättning: Björn Erik Rosin

Lästips

Komintern och enhetsfronttaktiken:

E H Carr: [Kommunistiska internationalen 1920-22](#)

[Komintern om den proletära enhetsfronten 1921-22](#), [Debatt om enhetstaktiken i Komintern](#) (referat från *Folket Dagblad*), [Komintern debatterar enhetsfronten](#) (KI:s exekutivkommitté, februari 1922), [Debatt om "arbetarregering"](#) (1922) och [Arbetar- och bonderegeringen](#) (1923).

Om Marsaktionen (1921):

Pierre Broué: [Den tyska revolutionen – Märzaktion](#)

Paul Levi: [Vår väg – Mot kuppmentaliteten](#) och [Vad är brottet: Marsaktionen eller att kritisera den?](#)

Om Internationella arbetarhjälpen:

Kasper Braskén: [Mot hunger, krig och fascism! Om Internationella ArbetarHjälpen](#)

Fredrik Peterson: [”Proletariatets proviantkolonn” - Internationella arbetarhjälp i Sverige](#)

Om Tyskland och kampen mot nazismen:

Pierre Broué: [Kommunistiska Internationalen 1926-1933](#)

E H Carr: [Det misslyckade upproret i Tyskland 1923](#)

Martin Fahlgren: [Kominterns linje i Tyskland 1928-34](#)

[Tysklands Kommunistiska Parti och kampen mot fascismen perioden 1928-35](#). Värdering framlagd av Komintern, publicerad i februari 1935.